

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЯК ФАКТОР СТРЕСОВОЇ СИТУАЦІЇ ДЛЯ СУБ'ЄКТА ПРАЦІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогодні у науковій літературі широко представлені окремі дослідження вчених і практиків різних типів і видів рішень як у різних професійних галузях так і в життєвому просторі людини. Ситуація прийняття рішення, по-перше, може бути стресовою або ні в залежності від особливих умов діяльності (інженерна, авіаційна, військова галузь, де приймаються когнітивні емоційно напружені рішення тощо), по-друге, в залежності від індивідуально-психологічних властивостей людини, яка приймає рішення. Розглянемо основні.

У психології поняття «рішення» подається у двох смислових контекстах: як результат певних процесів (висновок, зроблений вибір) і як сам процес, який призводить до певного результату (прийняття рішення, здійснення задумів). У психологічному словнику А.В.Петровського та М.Г.Ярошевського вказано, що рішення в психології розглядаються, переважно, в контексті розв'язування задач, зокрема, як процес формування мисленевих операцій, що знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації. Оцінка рішення здійснюється за параметрами його якості та ефективності, психологічної та логічної складності. Типова структура поведінки людини у ході рішення – розподіл вихідної проблеми на множину більш простих проміжних задач, відповідно плану рішення.

Процес прийняття рішень у психології розглядається як центральний етап переробки інформації на всіх рівнях психічної регуляції у системі цілеспрямованої діяльності людини й найбільш узагальнено визначається як формування цілей дій та операцій, що знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації.

До людини, що здійснює прийняття рішень, висувається ряд вимог, які конкретизуються у різних вимірах: когнітивні (знання справи, володіння ситуацією, високі інтелектуальні

здібності), фізіологічні (міцне здоров'я, відсутність шкідливих звичок), психічні (високий рівень взаємодії усіх психічних процесів), психологічні (спрямованість на справу, антиципаційні, прогностичні здібності, стресостійкість), психофізіологічні (індивідуально-типологічні властивості, сила та витривалість нервової системи), особистісні якості, які забезпечують високий рівень сили волі тощо.

Оскільки на практиці далеко не кожен суб'єкт праці має зазначений набір необхідних якостей, більшість із людей, які приймають рішення, нажаль, перебувають у стресі. А, як відомо, постійне перебування у ситуації стресу призводить спочатку до перевтоми, психосоматичних розладів, зниження роботи усіх функціональних систем, розвитку професійних деструкцій (зокрема, професійного вигорання), а потім і до втрати працездатності взагалі. У результаті ефективність рішень знижується, самопочуття та здоров'я людини погіршується. Такі особистості потребують психологічної допомоги, і часто, психологічної реабілітації.

Особливо гостро проблема прийняття рішень постає в інженерній психології та психології діяльності в надзвичайних умовах (І.Джаніс, О.І.Ларичев, Л.Манн, С.Б.Ребрик, Ю.К.Стрелков та ін). Зокрема, у книзі «Прийняття рішення. Теорія психологічного конфлікту вибору і обов'язку» І.Джаніса і Л.Манна [1] прийняття рішення розглядається як емоційно напружений когнітивний процес. Вчені прагнули розкрити найбільш глибокі психологічні механізми рішення, які вони пов'язують із мотиваційним конфліктом, зіткненням емоційно забарвлених тенденцій і роблять акцент на тонких відтінках емоційних процесів людини. Характерним для них є прагнення розглянути вибір і прийняття рішення, не застосовуючи типові для цієї галузі формалізації. Вчені приділяють значну увагу питанню про те, чому люди неохоче приймають рішення, аналізуючи мотиваційну сторону процесу прийняття рішень.

Прийняття рішення в контексті мисленнєвої діяльності пілота було розглянуто у працях Д.Н.Завалішиної, Б.Ф.Ломова та ін. Дослідники дотримуються думки про те, що для розв'язання більшості задач льотчику необхідні не завчені рухи, жорстка логіка, а здатність виконувати гнучку мисленеву

діяльність. Р.Дженсен, Ю.П.Кондратенко вважають, що ця діяльність включається в систему рухових процесів. Когнітивні «здібності до оцінки є складними, оскільки вони пов'язані з обробкою великої кількості елементів інформації... причому вибір часто ускладнюється емоціями, ціннісними факторами і соціальними стресами... Когнітивна професійна мисленева здібність дозволяє деякий час подумати перед тим, як виконати реакцію...» [3]. Таке розуміння професійної мисленевої здібності пілота дозволяє по-новому ставити питання про процедуру оцінки ситуації й особливостей прийняття рішень.

Отже, специфіка операторської діяльності висуває особливі вимоги до здійснення професійної діяльності в особливих умовах [2]. На людину, якій необхідно постійно вирішувати складні питання діє ряд несприятливих факторів: по-перше, сама взаємодія людини-оператора з технічним об'єктом визначається як інформаційна, оскільки немає можливості безпосередньо спостерігати за об'єктом керування, а орієнтування відбувається за приладами (кабіна пілота, управлінські стенди на атомних станціях тощо); по-друге, дефіцит часу для прийняття необхідного рішення (немає часу на тривалі роздуми); по-третє, необхідність врахування «латентного часу» для реалізації рішення (після прийняття рішення проходять доли секунд до його виконання (наприклад, якість чи швидкість психомоторики для натиску на ту чи іншу кнопку); по-четверте, визначна відповідальність, оскільки в особливих умовах діяльності від правильності прийнятого рішення, нерідко, залежать людські життя тощо.

Усі ці обставини та інші чинять вплив на людину-оператора, можуть призводити до зниження стресостійкості та рівня саморегуляції, психосоматичних розладів, підвищення вірогідності появи серцево-судинної недостатності та інших розладів, як результат – зниження ефективності прийняття вірних рішень. Отже, фахівець, що приймає рішення в особливих умовах діяльності, також може потребувати способів та методів релаксації, психологічної допомоги, і, навіть, постстресової реабілітації. Зокрема, як відомо, космонавти проходять медико-психологічну реабілітацію досить тривалий час, він прямо пропорційний часу знаходження у космосі [4].

Вчені вказують, що формування рішення проходить ряд етапів до моменту його прийняття, зокрема, деякий час уточнюється за наявності нової інформації, проходить через психічний оберт (за М.Я.Гротом), знову зважуються нові альтернативи з попередніми, і лише потім приймається остаточне рішення. Прийняте та втілене в життя доленосне рішення становить вузловий момент для особистості, якісно змінює її життєву ситуацію, коригує життєву позицію [5].

Як вказують вчені й практики успішність прийняття рішень залежить від їх особистісної та психофізіологічної готовності до цього процесу, яка визначається як складне ієрархізоване структурне утворення, що інтегрує у собі психологічну спрямованість і підготовленість до формування певних розумових дій і операцій, мотивації до самоефективності, свідомої постановки цілей, вибору альтернатив і їх обґрунтування, забезпечує творчу активність фахівця під час прийняття рішень [6, 7].

Отже, на кожному етапі прийняття операторських рішень як надзвичайно відповідальних, фахівець може потребувати психологічної допомоги, а то й постстресової реабілітації, шляхи та методи якої будуть подані у подальших дослідженнях.

Література

1. Джанис И. Принятие решения. Человеческий фактор / Джанис И., Манн Л. – М.: Транспорт, 1986. – С.81-104.
2. Карпов А.В. Психология принятия решения в профессиональной деятельности: Учебное пособие / Карпов А.В. – Ярославль: Ярославский гос. ун-т, 1991. – 153 с.
3. Кондратенко Ю.П. Оптимізація процесів прийняття рішень в умовах невизначеності: Навчальний посібник / Кондратенко Ю.П. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 96 с.
4. Лебедев В.И. Личность в экстремальных условиях / Лебедев В.И. – М.: Политиздат, 1989. – 304 с.
5. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія / Любов Віталіївна Помиткіна. – К.: Кафедра, 2013. – 381 с.

6. Lyubov, Pomytkina. Personal readiness of youth to making strategic life decisions // European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart), May, 2013, № 5 – pp. 155-157.
7. Pomytkina L.V. Decision-making in stressful cognitive conditions as a psychological problem / PROCEEDINGS The sixth world congress «AVIATIONIN the XXI-st CENTURY», «Safety in Aviation and Space Technologies», September 23- 25, 2014, Volume 3, Kyiv, 2014. – pp. 9.191-9.194.